

Postanak hebrejskog novinarstva.

Napisao nadrabin **Dr. Vilim Steiner**, Velika Kikinda.

Danas doživljavamo zlatno doba moderne hebrejske beletristike. Obilato možemo crpiti tečne plodove novog hebrejskog jezika i s punim se pravom ponosimo zato našom književnošću. Hebrejska se slova sjaje na listovima brojnih novina i časopisa. Naš je sveti jezik opet podmladen i još se uvek dalje razvija. I čim nam se više šire grudi od žarke ljubavi prema jeziku naših praotaca, s tim sa više interesa gledamo natrag u prošlost i hodočastimo — gonjeni željom za znanjem ili pietetom — ka sićušnom izvoru, iz kojeg je nastala bujica hebrejske žurnalistike, a to je časopis **באסי**.

Pravilo je, da genije, u kojemu su inkorporirane ideje njegove epohe te se u njemu sjedinjuju najdivergentnije struje kao u jednom koritu, da takav genije potpuno preobražava svoje doba, te njime počinje nova epoha historije. Ako stoji to pravilo, onda nema sumnje, da je jevrejska povest stupila u novu epohu onim momentom, kad je stupio Mendelssohn na pozornicu historije sa svojim duhom obnavljanja, koji je blagotvorno delovao.

Kao da se na glas trube sve probudilo iz stoljetnog dubokog sna, zagladuju se bore na licu prastarog našeg hebrejskog jezika, ponovo se otvaraju jevrejska usta. Mladići iz Nemačke i Poljske, što sede iza talmudskih folianta, kradom bacaju pogled na Sveto Pismo, prisvajaju si zvučni jezik istog i za kratko vreme zaori se pesma sa njihovih usta.

„Vratiti Cijonu njenu decu“, to je geslo, kojim se oduševljava mladež. Mlada četa ostavlja talmud, hrli jedan drugome te se sjedinjuje. Evo pred nama **חברת דירשי לשון עבר** društvo mladeži u Königsbergu za gajenje hebrejskog jezika, ponosno im se vije barjak, a njihov je organ: časopis **באסי**, što znači: zbornik.

U jeseni godine 1784. je izašao prvi četvrtgodišnji svezak sa slikom starog Mendelssohna na korici. Mendelssohnov je duh lebdio nad njima, ali životni elan uneo je Wessely u njihov rad. Taj znameniti čovek iz Berlina stvorio je vezu između mladića u Berlinu i Königsbergu, sokolio je na rad oduševljenu četvu, poučavao ih je svojim člancima i pesmama i najzad obuzdavao je vrući i nagli temperament mladeži. A sada, bacimo pogled na **באסי**, posmatrajmo njegov opširni program, glasoviti **נהל הבשור** e da bi mogli prosuditi, dali je u toku vremena odgovarao tom svom programu ili ne.

Taj program počinje ovako : „Ako ti padne u ruke novi časopis, stavljaš si pet pitanja, i ako si na ta pitanja odgovorio znati ćeš sve, šta si hteo da znađeš.

I mi se bavimo tom mišlju, stavimo si dakle tih pet pitanja, koja glase : Šta ? Ko ? Kome ? Zašto ? Kako ? Biće מאכף — a odaje nam njegovo ime : zbornik. Sadržina su mu svi znanstveni produkti, za kojima čezne duša mladeži. Da ih uzmemo po redu. Prvo poezija. To je najslabija strana מאכף-a. Ne možemo a da ne odamo priznanje onima, koji zaista zaslužuju ime „pesnik“. Ali po broju daleko prevlađuju slabići, o kojima piše smeli anonimni kritičar u samom מאכף-u : »Izdaju se sledbenicima Homera i Ossiana. Imaju pravo. I oni su slepi kao ta dvojica«. Ali ako čitamo prozaična dela tih istih pesnika, konstatujemo sa iznenađenjem, da su svi od reda osobito nadareni; jedino na području poezije, ostali su na tako niskom stepenu, da se na njih može primeniti tugaljiva pesma psalmiste : על ערבים בתוכה הלינו כנוריהינו da su obesili svoje harfe na vrbe babilonske. Ne bi bilo potrebno, da razjasnimo tu okolnost, ali ličnost velikih muževa naređuje nam, da ih donekle opravdamo.

Ako prolistamo pesme ove grupe, odmah nam padne u oči jedna okolnost, koja s jednim mahom karakteriše pesnikovu ličnost : to je umetnička koncepcija i izbor predmeta. Ako pročitamo samo naslove tih pesama n. pr. »Šta smo mi i šta nam je život«, »Strah Božji«, »Prst Božji«, »Pobožnost«, »Vapaj Bogu u nesreći«, nadalje imena svih blagdana i postova, vidimo, da mladići, koji su tek sada ostavili talmudske studije, pevaju samo o religiji i religioznim čuvstvima. Oni su tako vezani za tu temu, kao da se preko iste ne bi mogla uzdignuti hebrejska poezija u njenoj svetosti. U tim uskim granicama ne može ta poezija, da raširi svoja krila, postaje dosadna, monotona i samo po koji put podaje joj zvučni jezik neki čar. Nije dakle za čudo, da su naši pesnici ubrzo iscrpili svoju temu i nastoje oponašati klasične pesnike : Jehudu Halevi, Gabirola, ali bez uspeha. Zatim prevadaju sa stranih jezika manje pesme od Hallera, Gessnera, Bürgera i drugih; a stvaralačke ideje dremaju i dalje u tim talentima.

Kada je redakcija lista pozvala Naftali Wessely-a, da preuzme vodstvo, odgovorio je isti sledećim pismom : „Kad bi mi moje vreme i slabost dopustili, preuzeo bi drage volje vodeću ulogu, međutim i tako ne uskraćujem svoju potporu i rado Vam stavljam na raspolaganje moje stare i nove pesme. A sada da Vam dadem nekoliko dobrih saveta : Znajte, da je „početak svake mudrosti strah Božji“; neka Vam to bude uvek na ustima. Ne spominjite u Vašim pesmama idole kao Rimljani i Grci, za kojima ide čitava kulturna Evropa, da to ne bude sinova Jakovljevih baština. Odbacite sve ljubavne pesme i sve, što provejava čuvstvo ljubavi, ne sledite Samuela, niti pesnike sadašnjosti.

Mladići su se slepo pokorili Wessely-u na svakom koraku,

o čemu svedoči i pesma sastavljena prilikom njegove smrti. Naravno, da su poslušali taj njegov savet i kultivirali samo religiozne pesme, ta on je rekao, da su samo religiozna čuvstva vredna, da ih se opeva. Ljubav i nacionalna misao, koja odjekuju sa toliko nežnosti na guslama modernih hebrejskih pesnika, ta dva moćna faktora fale potpuno u njih. Bolje reći, oni igraju važnu ulogu i kod ovih naših pesnika, ali oni predstavljaju u Edenu njihove poezije zabranjena drva, kojih se ne smeju dotaknuti. Ma da jedan zaljubljeni pesnik, Josef Brah-Bran bolnim srcem peva: »Kako hitra srna za potočićem, tako čezne tužno mi srce za Tobom; Svaki mi san zadaje nove rane, daj mi krila o Bože!« O toj su pesmi mislili, da mu je podloga religiozna i zato su ju primili u **מאסף**. Tek posle pesnikove smrti su otkrili, da je to ljubavna pesma i da je Brah-Bran napisao više takih pesama. Na žalost, talentirani je mledić umro u 24. godini svoga života.

To isto bi mogli reći i o jednom drugom saradniku Pappenheimu, koji je izgubio suprugu četiri dana posle venčanja. Tada peva svoju labudovu pesmu, tako tužno, tako divno, da jedva nalazimo u **מאסף** -u tako dirljivu pesmu. Tu je svoju poslednju pesmu napisao sa krvlju srca i ulio u nju svoju tužnu dušu: »Večernje senke ja vas pozdravljam! Da si blagoslovljena tiha noć! Razapni nada mnom sivo velo svoje, da govorim sa mrtvima, sa dusima. Duša mi se budi, oj blaženosti!« A na kraju opet: »Ruka u ruci plandujući, šaptali smo o ljubavi. Da obilazimo ovo carstvo, u kojemu je tuzi kraj. Sretan život, sretna zemlja, gde nas drvo, trava, cvet opaja svojim mirisom, i krvca vri od ljubavi«. Naveli smo samo početak i svršetak te pesme, gde se smirila njegova duša, te je puna sentimenta, a izostavili smo srednji deo, u kojemu se pesnik buni protiv sudbine, koji je deo također jedinstven u svojoj vrsti.

Taj je pesnik još kao verenik mnogo puta opevao svoju ljubav, to i sam **מאסף** priznaje, da te pesme nije mogao obelodaniti, jer nije smeo. A i citiranu pesmu je odštampao samo iz pijeteta prema pokojnomu pesniku. Time smo dovoljno okarakterizirali taj zbornik. Sada dolaze pravi pesnici, pre svega Mendelssohn i Wessely. Sa Mendelssohnom se vrlo retko susrećemo u tom časopisu, a u ostalom njegovo karakterizovanje i onako ne spada u okvir naše teme. Mnogo češće, skoro u svakom se broju susrećemo sa imenom Wessely-a, i mirne duše možemo tvrditi, de je tadanja popularnost **מאסף**-a usko vezana s tim imenom. Njegova je poezija bila putokaz za druge. Načelo mu je, da se nacionalni ideal ne sme da žrtvuje za ljubav opšte umetničkog ideala. Oblik i sadržaj njegove poezije možemo svesti na doba proroka. Jedini mu je izvor sveto pismo. To isto vredi i za Šaloma Kohena, urednika poslednjih brojeva **מאסף**-a, jednog od najplodnijih prigodnih pesnika Nemačke na hebrejskom jeziku, koji je davao izražaja i opštem političkom raspoloženju

svojemu. Wessely-a su mnogi oponašali, naročito berlinski saradnik Josef Haltern, majstor hebrejskog jezika, Josef Witzenhausem ili Veit, Baruh Lindau i Mordehaj Gumperz; zatim David Friedländer, koji je opevao emancipaciju u Holandiji; Moše Metz ili Ensheim, koji beše domaći učitelj Mendelssohnov kroz nekoliko godina; Meir Schlesinger, čije su parabole vrlo duhovite i još mnogi bezimni pesnici, koji se ređaju pod stegom Wessely-a. Međutim, skoro su izgubili cilj iz vida, te su pošli sasvim protivnim pravcem. Izgubivši svoju originalnost priključili su se zapadnoj i to najbližoj, nemačkoj poeziji. Zaboravili su na izvor, koji im je otkrio novodobski Mojsija, zaboravili su na Sveto Pismo, iz kojeg je toliko crpeo Wessely, a koje je preporučavao i njima. Nastupilo je ono, čega su se svi bojali. Jer stalno oponašanje drugih znači potpunu izdaju nacionalne ideje. Duša pesme i pesničke slike drugačije su kod svakog naroda. Ne može se očekivati umetničko stvaranje od naših pesnika, koji neprestano menjaju svoj način izražavanja, čas služe istočnjačkim a čas zapadnjačkim načinom slikanja. Ali se u toj četi odlikuje David Franko, jedan od najvećih pesnika moderne, umetničke škole. Njemu je uspelo da svede u harmonijupopularno sa umetničkim, historijsku građu sa artistsčkom formom, realizam sa idealizmom, istočnjačko sa zapadnjačkim. Finoću stila, muzikalni zvuk uzima od talijanske škole, ali građu i slike uvek crpi iz tradicionalnih, izvora. Njegove su pesme pune talmudskih aluzija, on je pisao za učenjake Talmuda. Ali mu uredništvo obično prati pesme sa komentarom, da bi ih svako mogao razumeti.

Jedan drugi saradnik lista Isak ben Levy Satanov, osnivač je poljske škole. Bio je odličan poznavalac tradicije, slobodouman filozof, oštromni istraživač prirode a uz to i oduševljeni pesnik. U פירקי שי"ח-u mu je izašlo prvo fizikalno delo pod naslovom פירקי שי"ח, kojemu je predmet optika. I narodnu je pesmu kultivirao. Međutim, na tom ga je području nadmašio njegov drug Mordehaj Gumpel, koji bi, sudeći po lepim početcima doveo do procvata popularno u poeziji, njegove pesme obiluju momentima iz narodnog života, a još više su inspirirane bedom vlastitog života. Ali u to ga stiže kobni udarac, usled kojeg n u učuta muza: ta je nesreća bila, što je izgubio jednu veliku parnicu. U poslednjoj svojoj pesmi plače nad zlehudom sudbinom te oštirini sarkazmom napada sudove: »Muha i bumbar dva neprijatelja, da bi se dobro izlemali, gone se neprestano. Jedan ustraje, a drugi može da izdrži. Tako rasipavaju svoju sićušnu snagu, ali naglo je njima kraj. Nežgoda im se desi, te padnu u paukovu mrežu. Bumbaru uspe, da se oslobodi, ali mala muha, ma da se trga, kida, ne može pobeći, uhvaćena je za navek. Takovi su kod nas sudovi. Samo bogataš može da se spasi. Zlato zvekeće, pare zборе. Ali razočaranje je sudbina siromaha, koji se uzalud uzdavao u pravednost i pravdu, u bedi mora životariti«.

Po rečenom možemo dakle zaključiti, da imamo posla sa

prosečnim talentima, koji potpuno vladaju jezikom, vrlo se vešto njime služe, ta ga preobražavaju prema svojim novim načelima.

Još koju reč o prozi. Iz početka nailazimo na znanstvene rasprave o jeziku, o njegovoj ubotrebi u prozi i u pesmi; radi se dakle o člancima iz područja gramatike, stilistike i poetike.

Na tom su se području osobito istakli Wessely i Juda Løb ben Zeev, koji je potonji bio urednikom *א-בנא* u drugoj svojoj eri, kada je izdavačko društvo promenilo svoje ime, te se sada zvala *החברה הטוב והישיבה* t. j. »Društvo za dobro i plemenito«, Juda Løb ben Zeev napisao je više rasprava o razvitku jezika, što je bila glavna svrha toga društva. Da spomonemo na tom mestu jednu rubriku časopisa, koja prikazuje rad tih mladića na području tumačenja Svetog Pisma. Nije za čudo ekzistencija te rubrike, ta živimo u doba »biurista« (tumača Svetoga Pisma u pravcu Mendelsohnovom). Šta se tiče lepe proze, to nam se pruža veliko mnoštvo fejtona, opisa, idila, historijskih crteža manjih filozofskih dela. Izuzev poslednju vrstu, označuju se ostali u *א-בנא* pod imenom: *מליצה*. To je područje, u kojemu se ispoljava prava stilistička umetnost. I poverljiva pisma njihova odaju takav umetnički stil, da im se s pravom možemo čuditi. Stil im je klasični stil biblije, uzor jednostavnosti i ekzaknosti. Ima mesta, koja se uzdižu do veličanstvenog jezika jednog Jesaje, katkada su i bombastični, ali nikada nejasni.

»Jezik im je iz početka gladak, miran i ravan, kao površina mora, kada je zatišje; ali odjednom se burno ustalasa kao morska pučina od ogromnog vihora, nestaje jeziku glatka površina te se pojave talasi: visoki patos, koji sve više raste, dok se opet ne smiri. Ta čuvstva u jevrejskom pesniku budi gorčina galuta, srce mu se uzbuni na jedan put i trže se iz mrtvila uzburhaju se talasi njegove dosad mirne duše, da bizatim opet našao umirenje, strpljenje i utehu, sagne glavu, plače, jeca i moli se skrušeno Bogu svome«.

Tako od prilike kaže jedan bezimni pisac *א-בנא* u okviru jedne krasne male idile, i te reči najbolje karakterizuju prozaičnu literaturu *א-בנא*. Vredni su spomena još Aron Halle i Wolfsohn na tom području. Isak Levy Satanov oponaša Alharizija sa svojim »makama«-ma; značajan mu je misticizam stila.

Ima u časopisu rubrike i za Talmud, u kojoj se tumače interesantnija i teža mesta iz Talmuda. Ta je međutim rubrika skoro nestala, a na njeno je mesto stupila filozofija, u vezi sa prirodnim naukama, pedagogijom i astronomijom. Posle sastanka i sprijateljjenja Mendelsohna i Kanta, potonji je izdejstvovao, da su se vrata univerze otvorila pred jevrejskim mladićima; usled toga prevladala je znanost u njihovom malom časopisu. Jedan od vođa, Isak Avraham Eickel, napisao je više filozofskih rasprava sa mnogo fantazije. Drug mu Mendel Breslau odlikuje se neusiljenim jezikom. Kant je tada vladao duhovima, njega su tumačili filozofiranje *א-בנא* sastoji se u glavnom od prevoda. U posled-

njim brojevima ističe se opet Aristoteles, koga prikazuje Eichel, a osim toga nalazimo odlomke iz Majmunijevog »More«-a sa komentarom גבעת המורה. Na području filozofije isticao se osobito Wolf Dessau.

Veliki prirodoslovac, Aron Hallo, mogao je u svojoj seriji radova završiti na žalost samo zoologiju, koja obiluje malim epizodama i biblijskim momentima, koji ju čine zabavnom. Kasnije su primali i nemačke rasprave kao prilog časopisa, od kojih zaslužuju pažnju osobito tri: Mendelssohn: »Die Erziehung jüdischer Kinder«, Ph. H. Hurwitz: »Über die Moral und Wissenschaft der alten Hebräer«, Marcus Herz: »Die frühere Beerdigung der Juden«, ovo je poslednje delo dalo povoda velikim debatama. U to doba pada francuska asimilacija Jevreja iz Nemačke, te otpočinje borba između konzervativnih rabina i onih ljudi, koji su se od »ješiva bohera« pretvorili u naučenjake. Učenici se bune protiv učitelja. A u גאונים-u nalazimo mnogo duhovitih primedaba, koje su literarno ovekovečile tu borbu.

I historijske podatke možemo naći u tom časopisu; naročito Franko Mendez je dao životopis nekolicine španskih Jevreja. Politikom se nije bavio גאונים, jer je to u to doba bilo opasno za Jevreje.

Tendencija je bila גאונים-a prema vlastitom programu, da hebrejski jezik opet učini živim jezikom. To mu nije uspelo. Mladež, kojoj je bio namenjen taj časopis, koju su naime interesirala za hebrejski jezik, ta je mladež faktično profinjena u svom jeziku, šta više časopis je osnažio i hebrejsko znanje takvih ljudi, koji nisu do onda potpuno vladali bili tom jezikom. Ali živim jezikom nikada nije postao taj jezik umetničke proze. Jedno je sigurno, da je hebrejski jezik ojačao i postao lepšim usled rada tog časopisa, koji je predradnjama svojim stvorio podlogu, na kojoj su mogli da grade dalje tvorci današnje moderne hebrejske književnosti. U trećoj eri גאונים-a, kada se zapravo zvao גאונים החדש t. j. »Novi Zbornik«, postavljaju si saradnici novi cilj, koji je sasvim protivan dosadanjem cilju. Novi je program sadržan u priloženom članku: »Ein Wort über die Tendenz des Sammlers«.

Posle ove tri epohe časopis je konačno prestao. Epohe su sledile jedna drugu sa nešto prekida, a svaka je trajala po tri godine. Ali prestanak גאונים-a znači postanak više novih časopisa i novina. Utrt je put, hebrejsko je novinarstvo uhvatilo čvrst koren, te se od onda sve bujnije razvija. Zato mogu hebrejske novine da se ponosno osvrnu sa današnje visine na neznatni mali časopis, koji je stvorio preduslove današnje njihove veličine. Radnici toga časopisa bili su skup naučenjaka, koji su se oduševljavali za nauke te su dokazali, da su Jevreji u obilnoj meri saradnici duševne kulture.